
ДОБРОВОЛЬСЬКА Л.П.,
кандидат педагогічних наук,
доцент,
завідувач кафедри загальної
психології

ТАТАРИНОВА С.О.,
кандидат педагогічних наук,
старший викладач,
Навчально-науковий інститут
соціально-педагогічної
та мистецької освіти,
Мелітопольський державний
педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького,
м. Мелітополь

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

Об'єктивна інформація про стан профорієнтації, профвідбору на педагогічні професії є підставою для аналізу психолого-педагогічних проблем професійної орієнтації сучасної молоді, яка хоче в майбутньому займатися педагогічною діяльністю. Автори статті деталізують сучасні ефективні форми профорієнтаційної роботи в університеті. Дається стисла характеристика педагогічних здібностей. Пропонуються шляхи вирішення проблеми щодо ефективної професійної орієнтації в школі, університеті.

Ключові слова: професійна орієнтація, професійний відбір, знання, організація знань, інтереси, нахили, здібності, педагогічні здібності.

Объективная информация о состоянии профориентации, профотбора на педагогические профессии является основанием для анализа психолого-педагогических проблем профессиональной ориентации современной молодежи, которая в будущем хочет заниматься педагогической деятельностью. Авторы статьи детализируют современные эффективные формы

профориентационной работы в университете. Дается краткая характеристика педагогических способностей. Предлагаются пути решения проблемы для проведения эффективной профессиональной ориентации в школе, университете.

Ключевые слова: профессиональная ориентация, профессиональный отбор, знания, организация знаний, интересы, склонности, способности, педагогические способности.

The objective information about the state of professional orientation, professional choice of pedagogical profession is a good reason to analyze psychological-pedagogical problems of professional orientation of modern young people that want in future to work in the pedagogical field. It is given a brief characteristic of pedagogical abilities. It is suggested the ways of setting the problem of effective professional orientation at school, university. The authors of the article are detailing the modern effective forms of professional orientation work at the university from the experience.

Key words: professional orientation, professional choice, knowledge, organization of knowledge, interests, inclinations, abilities, pedagogical abilities.

Постановка проблеми. У новому Законі України “Про вищу освіту” наголошується на інтеграції освіти з наукою та виробництвом з метою підготовки конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни, само-реалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях [4, с. 3].

“Ким бути?” – це запитання завжди ставлять перед собою молоді люди у віці 15 – 17 років. І буває, що відповісти на нього не так вже й просто. Часом рішення про вибір професії юнаки та дівчата приймають випадково, слухаючи батьків, рідних, знайомих або друзів. У результаті може статися так, що багато кращих років життя витрачаються марно, не приносячи задоволення, і лише потім (часто занадто пізно) приходиться усвідомлення, що

допустили помилку. Сучасній молоді досить складно зорієнтуватися у широкому світі професій та здійснити вибір майбутньої професійної діяльності з урахуванням свого покликання, своїх інтересів, нахилів, здібностей, знань. Тому, одне з основних завдань нашого часу – спробувати визначити, які з цих якостей у молодій людини розвинуті найкращим чином, і в діяльності якої спрямованості вона змогла б досягти найбільшого успіху та задоволення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Уже із студентської лави у майбутніх педагогів проявляється дефіцит знань, вмінь, які будуть їм необхідні у подальшій педагогічній діяльності. Дослідження проблеми щодо профорієнтаційної роботи у школі яскраво відображено у наукових пошуках В.Ендальцева, Н. Захарова, Є. Павлютенкова, В. Сахарова, М. Скаткіна, Е. Фарапонової, Б. Федоршина, С. Чистякової та ін.

Реформування освітньої системи в країні та актуальність проблеми спонукали нас до творчого пошуку оптимального варіанту методики на виявлення інтересів, здібностей старшокласників до вищого педагогічного навчального закладу – методика “Квадрат нахилів старшокласника до педагогічної діяльності” (автори Л. Добровольська, Є. Павлютенков). Дана методика дозволяє виявити старшокласнику, абітурієнту свої інтереси, нахили, початковий рівень здібностей до педагогічної професії методом самооцінки [3,с. 10].

Мета статті. Активізувати профорієнтаційну роботу викладачів ВНЗ, шкільних психологів, вчителів. Окреслити реальні психолого-педагогічні проблеми щодо професійної орієнтації на вчительські професії та показати деякі шляхи їх вирішення в навчально-виховній роботі університету, школи.

Виклад основного матеріалу. Надзвичайно зростає актуальність проблеми профорієнтаційної роботи зі старшокласниками. Варто зазначити, що інтереси людини можуть переходити в нахили – прагнення займатися певною діяльністю. Між інтересами і нахилами багато спільного, але є й відмінності, якщо інтереси виражаються формулою “прагну знати”, то нахили “прагну робити”. Навчити учнівську молодь самостійно здобувати знання – одне з ключових завдань реформування освіти. Л. Даниленко стверджує, що знання – “це і навичка, і інформація, і гносеологічний таксон”, які поділяються на суб’єктивні (погляд, віра, власне знання) та об’єктивні (логіка, емпірична перевірка, виправдовування, експеримент). Але це дещо спрощене розуміння даного поняття. Більш складніше його подають зарубіжні вчені: Доната Фарбі та Альбер-

то Мюнарі, які виявляють такі основні складові знання, як іконічне (пропозиційне знання), екзогенетичне (ендогенетичне знання), раціональне (емоційне), конкретне (абстрактне), семантичне (епізодичне). Однак, головним для освіти є не тільки визначити складність самого поняття “знання”, і не тільки тому, щоб набутти або збільшувати їх кількість, а в тому, щоб змінити правила їх використання і організації [2,с.105].

За свідченням Е. Рапацевича знання – це перевірений практикою та засвідчений логікою результат пізнання дійсності, що відображений в свідомості людини у вигляді уявлень, понять, суджень, гіпотез, теорій, концепцій, принципів, закономірностей [8,с.178].

Щодо “організації знань”, то це – суб’єктивна спроба подання сукупності потенційно доступних знань за певними критеріями (корисність, конкретність, науковість, істинність, аномальність тощо). Навчитись оволодівати знаннями допомагають інноваційні навчальні технології [2,с.106].

Особливо актуально постає проблема й фахового відбору абітурієнтів до вищих навчальних закладів як одного із компонентів профорієнтації. Слід відзначити, що в нашій країні фаховий відбір на професію вчителя не є обов’язковий. Саме тому у вищих педагогічних закладах відбувається не відбір, а набір студентів, принципи якого відразу сприяють появі студентів, які зовсім не придатні до професійного навчання, а потім і до педагогічної діяльності. Ми вважаємо, що профвідбір є засобом виявлення та реалізації бажання абітурієнта присвятити своє життя майбутній професії, а завдання його полягає в тому, щоб підібрати до професійного навчання та діяльності таких людей, особистісні якості, нахи-

ли та здібності яких найкраще відповідали б майбутньому фаху [3,с.7].

У вибраних працях Б. Теплов зазначав: по-перше, під здібностями розуміється індивідуально-психологічні особливості, які відрізняють одну людину від іншої; по-друге, здібностями називають не будь-які індивідуальні особливості, а лише такі, які мають відношення до успішності виконання будь-якої діяльності або багатьох діяльностей; по-третє, поняття “здібність” не зводиться до тих знань, які вже вироблені у даної людини. Здібності – це такі індивідуальні особливості, які не зводяться до навичок, вмінь або знань, але які можуть пояснити легкість та швидкість придбання цих знань та навичок [11,с.16].

В американській та англійській психологічній літературі є найбільш розповсюдженими два терміни, які перекладаються на російську мову “способностями”; кожен з цих термінів має своє значення. Це терміни – “ability” та “capacity”. “Ability” – вміння виконувати дії, які включають в себе складні рухи та вирішення розумових задач; “capacity” – максимальні можливості індивіда по відношенню до будь-яких функцій, які обмежені його природною конституцією й теоретично вимірювані тією межею, до якої може бути розвинена ця функція при оптимальних умовах або можливостях організму, які обумовлені або обмежені його природною конституцією [11,с.17].

Таким чином, “здібності” ми визначили як індивідуально-психологічні особливості людини, а вони не можуть бути природженими. Природженими можуть бути лише анатоμο-фізіологічні особливості, тобто задатки, які лежать в основі розвитку здібностей, а самі здібності завжди є результатом розвитку.

Проблема професійності вчителя привертала до себе увагу ще з ан-

тичних часів й протягом всієї історії розвитку психологічної педагогіки, була актуальною. Не дивлячись на те, що суспільно-економічні особливості кожного історичного періоду визначали свою мету і зміст завдання і методи навчально-виховного процесу, вчитель завжди залишається головною фігурою суспільства.

Доцільно відмітити, що в ХІХ ст. прогресивні педагоги-психологи: Х. Алчевська, Б. Грінченко, М. Драгоманов, О. Духнович, С. Русова, К. Ушинський зазначали, що реалізація завдань, які стоять перед учителем вимагає від нього глибоких знань, відданості своїй справі, певного комплексу якостей [5,с.32].

Діяльність викладача є поліфункціональною і має комплексний характер. У спілкуванні з студентами він вирішує навчаючі, виховні, організаційні і дослідницькі завдання. Для цього йому необхідно розвивати свої педагогічні здібності.

Згідно точки зору Н. Кузьміної, педагогічна діяльність ставить особливі вимоги до конструктивних, організаторських і комунікативних здібностей. Більш детальну структуру запропонував Ф. Гоноболін: дидактичні здібності (за змістом відповідають конструктивним у Н. Кузьміної), що характеризуються здатністю до “реконструкції” навчального матеріалу, до вільного оперування ним, “антидогматичності”, здатності оцінювати складність матеріалу для окремого учня, дотепності, винахідливості; експресивні здібності, тобто виразні, що відносяться до мови, міміки, зовнішнього вигляду; перцептивні – як здібність “читати” дітей по обличчю та поведінці; організаторські; суттєвисті, тобто здібність до навіювання, безпосереднього волевого впливу на учнів; академічні, науково-пізнавальні [1,с. 70].

Протилежної точки зору щодо спеціальних педагогічних здібностей притримується Р. Немов. Він принципово відділив загальні (ті, “що визначають високі показники в будь-якій людській діяльності”) від спеціальних (“від яких залежить успіх власне педагогічної діяльності, навчання і виховання дітей”). Всі спеціальні здібності (за Р. Немовим) стосуються трьох взаємозв’язаних сторін діяльності по набуттю знань, умінь і навичок: навчання, учіння, научіння [7, с. 436 – 437]. **С. Смирнов виділяє наступні види:** гностичні; конструктивні; організаційні; комунікативні [10, с.279].

О. Леонтьєв зазначає: через природні причини організаційні здібності знижуються з віком [6, с.165]. Молодим викладачам простіше спланувати роботу, у них більше сил для реалізації поставлених завдань. Проте старше покоління компенсує ці моменти за рахунок досвіду і звички працювати організовано (якщо, звісно, такі звички виробилися у процесі викладацької діяльності). **Комунікативні здібності** – це не лише знання психології студента, а й вміння їх використати для налагодження продуктивного спілкування, інтерес до окремих особистостей.

А. Реан та Я. Коломенський рекомендують наступні умови успішного педагогічного спілкування: мова викладача повинна бути доступною аудиторії; максимально демонструвати форми спільності (спільні інтереси, цілі, задачі, точки зору); щирий інтерес до проблем аудиторії; – іноді доречна вербалізація емоційного стану; активне вислуховування; уникання “позиції зверхності”; не переносити негативну оцінку діяльності на особистість і навпаки [9, с.150].

Короткий аналіз наукової літератури дає підставу вважати, що єдиної

думки щодо структурних компонентів педагогічних здібностей немає.

Студенти – майбутні педагоги Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (далі МДПУ) на лекційних, практичних заняттях, під час проходження педагогічної практики, виховних заходів ознайомлюються з психолого-педагогічними основами та особливостями профорієнтаційної роботи з учнями, методиками вивчення особистості школяра й діагностування його професійної спрямованості з урахуванням особистісних інтересів та нахилів до майбутньої професії.

Формування контингенту студентів МДПУ проводиться відповідно до “Програми профорієнтаційної роботи на 2014 – 2015 навчальний рік”, листа Міністерства освіти і науки України від 16.10.2014 № 1/9-540 “Про проведення вищими навчальними закладами олімпіад, турнірів, інших інтелектуальних змагань для школярів”.

Із метою залучення учнівської молоді до науково-дослідної, експериментальної пошукової роботи та відбору потенційних студентів проводяться традиційні регіональні, університетські, факультетські олімпіади і конкурси та запроваджуються нові форми профорієнтаційної роботи, серед яких: виїзд в загальноосвітні школи та гімназії смт.Кам’янка-Дніпровська, в яких проведено рекламну акцію щодо інформаційно-агітаційної презентації МДПУ: „Сьогоднішня та майбутня університету”; бесіду з майбутніми абітурієнтами „Що ти знаєш про МДПУ та за якими напрямками проводиться підготовка фахівців?”; групову профконсультацію “Вибір професії –важливе рішення юності” для учнів 8 – 9 класів; психолого-педагогічний тренінг з учнями 10 – 11 класів “Вперед у майбутнє!” з метою

формування спрямованості на професію вчителя; круглий стіл для учнів 6 – 9 класів “Помилка у виборі професії та її наслідки” (кафедра загальної психології); наукова конференція для учнів випускних класів “Людина і світ” (кафедра соціології); брейн-ринг “Хімія та здоров’я” між командами шкіл міста, району (кафедра органічної і біологічної хімії); театральна постановка англomовного твору у школах смт. Приазовське (кафедра англійської філології та методики викладання англійської мови); відкриті туристичні змагання з техніки гірських видів туризму навчально-відновлювальному стенді-тренажері “Скеля” для учнів м.Мелітополя, Мелітопольського, Бердянського, Приазовського районів Запорізької області (кафедра туризму, економічної соціальної географії та краєзнавства); учнівська олімпіада з географії, історії “Ойкумена” (природничо-географічний факультет); міський конкурс проєктів щодо благоустрою ЗНЗ “Озеленення інтер’єру школи, шкільної території” (кафедра туризму і садово-паркового господарства); конкурс на кращий економічний проєкт (кафедра економіки); міжнародний полікультурний фестиваль “Золоті обереги вічності” (кафедра теорії і методики музичної освіти та хореографії) та багато інших.

Рекламну інформацію про університет було розміщено у пресі, на радіо й телебаченні на державному, регіональному й місцевому рівнях. Вчасно повідомлялося про проведення “Днів відкритих дверей” в університеті та на факультетах, було надруковано листівки-запрошення щодо вступу до університету, оголошення, інформаційні листи про проведення традиційних регіональних, університетських і факультетських олімпіад і конкурсів, серед яких: регіональний конкурс

обдарованої молоді в галузі музичного, хореографічного, вокального мистецтв для випускників музичних шкіл, училищ; міжнародний фестиваль естрадного вокального мистецтва “Медовий край”; концертні виступи хорових колективів кафедри теорії та методики музичної освіти та хореографії у загальноосвітніх та музичних школах і культових закладах міста та регіону: університетська учнівська олімпіада “Інтелектуал” для учнів загальноосвітніх навчальних закладів. В університеті та на факультетах двічі на рік проводяться “Дні відкритих дверей”.

Висновки. Профорієнтація в школі, в університеті по змісту, організаційним формам роботи є соціально-психологічною, педагогічною проблемою. Психологічний, педагогічний, виховний аспекти профорієнтаційної роботи в школі не лише дає учнів вільного вибору професії, а, навпаки, ставить їх вибір в реальну відповідність з існуючими можливостями та вимогами до діяльності, робить вибір більш обґрунтованим, сталим та соціально значущим, а головним завданням роботи колективу залишається активізація різнопланової, широкомасштабної інформаційної, професійно-орієнтаційної діяльності та пошукової роботи з метою відбору потенційних студентів університету.

Успіх профорієнтаційної роботи викладачів-предметників, шкільних психологів, класних керівників, вчителів-предметників, багато в чому залежить від знання характеристик особистості самого старшокласника: світосприймання, інтересів, нахилів, здібностей до педагогічного навчання та праці. Тому важливо своєчасно вивчати і спрямовувати внутрішній світ старшокласника, студентів для їх улюбленої справи в майбутньому – бути вчителем!

Перспективи подальших наукових пошуків. Наша робота не вичерпала всіх аспектів вирішення психолого-педагогічних проблем щодо орієнтації молоді на професію вчителя, але спонукає продовжувати роботу

в цьому напрямку та експериментально виявити рівень професійно-педагогічної готовності у студентів-випускників Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гоноволін Ф.Н. Книга об учителе / Ф.Н. Гоноволін. - М., 1965. - 260 с.
2. Даніленко Л. Інноваційний освітній менеджмент. Навчальний посібник / Л. Даніленко. - К.: Главник, 2006. - 144 с.
3. Добровольська Л.П. Фаховий відбір абітурієнтів педагогічного вузу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04 / Л.П. Добровольська. - К., 2001. - 20 с.
4. Закон України "Про вищу освіту": чинне законодавство. - К.: ПАЛИВОДА А.В., 2014 - 100 с.
5. Кін О.М. М.Ф. Сумцов про особистість та професійні якості вчителя / О.М. Кін // Вісник житомирського педагогічного університету. - Випуск 6. - м. Житомир, 2000 р. - С. 32 - 34.
6. Леонтьев А.А. Педагогическое общение / А.А. Леонтьев. - Нальчик: "Научный мир", 1996. - 286 с.
7. Немов Р.С. Психология: учеб. для студентов высш. пед. учеб. заведений: в 3 кн. / Р.С. Немов. - Кн.2: Психология образования. - 2-е изд. - М.: Просвещение: ВЛАДОС, 1995. - 496 с.
8. Педагогика: Большая современная энциклопедия / [авт.-уклад. Рапацевич Е.С.]. - Мн.: Мовременное слово, 2005. - 720 с.
9. Реан А.А., Коломенский Я.А. Социально-педагогическая психология. - Спб., 1999. - 388 с.
10. Смирнов С. Д. Педагогика и психология высшего образования: от деятельности к личности: учебное пособие для студентов высших учебных заведений / С.Д.Смирнов: - М.: Издательский центр "Академия", 2001. - 304 с.
11. Теплов Б.М. Избранные труды: в 2-х т. / Б.М. Теплов. - Т.1. - М.: Педагогика, 1985. - 328 с.